

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ
потрібна індивідуальна творчість, що ґрунтується на колективних переконаннях» [2, с. 405].

Завданням вчителя є також прищеплення дітям засад людинолюбства. У розвитку педагогічної майстерності наставника саме гуманізм відіграє одну з домінуючих конструктивних ролей. В. О. Сухомлинський зазначав, що справжній вихователь турбується про те, щоб між його вихованцями існували тонкі емоційні відносини. «Дуже тонке, складне і нелегке в моральному вихованні – це добитися того, щоб кожний вихованець робив добро, приносив радість товаришеві, щоб у цій душевній творчості народжувалася потреба в людині – щира, глибока прихильність учнів один до одного. Навчити робити добро людині – в цьому частина педагогічної майстерності» [2, с. 552].

Однією з визначальних якостей учителя В.О.Сухомлинський вважав любов до дітей. і тільки там, де є така любов, педагог є великою притягальною силою для колективу і окремих вихованців. Любов вихователя до вихованців не є готовим почуттям, з яким приходять на ниву педагогічної праці. Її можна досягнути тільки важкою і творчою працею. В уяві В. О. Сухомлинського ідеальною є така школа, де педагог зуміє розбудити в юному серці вихованця бажання бути хорошим, сьогодні стати кращим, ніж учора, почуття поваги до самого себе.

Василь Олександрович Сухомлинський залишив сучасникам неоціненну педагогічну спадщину, вивчення і творче використання якої стало професійним покликанням освітян і слугуватиме подальшому розквіту української педагогіки.

Література:

1. Сухомлинський В.О. Роль особи вчителя в духовному житті колективу та особистості // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5-ти тт. – К. : Рад.шк., 1977. – Т. 1.– 654 с.
2. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором // Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 ти тт. – К. : Рад. шк., 1977.– Т. 4. – 639 с.

Стребна О. В.*

РОЛЬ ПРИРОДИ У ФОРМУВАННІ ДИТЯЧОЇ ОСОБИСТОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ СПАДЩИНИ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО)

У статті розкривається педагогічна сутність методологічних та методичних стратегій В.Сухомлинського стосовно використання чинника природи в роботі з учнями, насамперед молодшими школярами в контексті формування в них природознавчої обізнаності, становлення елементів їхнього наукового світогляду.

Будучи педагогом-творцем, педагогом-гуманістом і реформатором підготовки вчителів з оновленим мисленням і сприйняттям дитячої особистості, В.Сухомлинський приділяв неабияке значення проблемі впливу природи на духовний та розу-

* © Стребна О. В.

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

мовий розвиток молодших школярів. У своїх працях творчого спрямування (казках, оповіданнях, етюдах), зібраних у літературно-художніх виданнях «Казки Школи під Голубим Небом», «Чиста криниця», а також у монографічному дослідженні «Серце віддаю дітям» він підкреслював неможливість результативного здійснення навчання та виховання учнів без формування в них розуміння навколишнього світу природи, без розуміння кожним учнем свого особистого «Я», таємниць і закономірностей явищ природи.

Це дало підстави науковцям обстоювати положення про формувальний характер природного ареала в педагогічній концепції В. Сухомлинського, що репрезентативно втілюється в його «Школі під Голубим Небом». Посутність цієї Школи він схарактеризував у такий спосіб, послуговуючись при цьому ліричним оповідальним стилем викладу своїх думок: «Теплий літній вечір. На голубому небі спалахує перша зірочка. Щодня до мене приходять діти. Дошкільники, першокласники, другокласники... Ми сідаємо під столітнім дубом. Замоває село, засинає степ, із саду долинають таємничі звуки, спить озеро. Увесь світ навколо нас спить. Лише зірочка в небі мерехтить та цвіркун співає. Це і є наша Школа під Голубим Небом.

Діти приходять у світ казки. У ці прекрасні літні вечори ми стаємо поетами – складаємо казки. Все, що ми бачимо, здається нам у ці дивовижні години казкою.

Школа під Голубим Небом – це джерело живої думки й слова, до якого я щодня приводжу вас, щоб ви стали людьми великої душі, розумними й сердечними, мудрими мислителями» [2, с.1].

Багаторічний досвід роботи з дітьми, спостереження за їхньою поведінкою, внутрішніми потребами переконав В. Сухомлинського в необхідності звернення до світу природи з метою розвитку особистості дитини, її талантів, задатків, мислення, пам'яті, фантазії, мовлення, індивідуальних особливостей. «Природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою в причинно-наслідковий зв'язок», – стверджував він, наголошуючи на важливості інтересу й наукового пізнання процесів, що відбуваються у світі природи [4, с. 137]. Через усвідомлення неповторності оточуючого простору, зокрема його форм, фарб, барв, звуків, мелодій, пейзажів, краєвидів, вважав педагог-мислитель, відбувається наочне навчання особистості дитини, розвивається сенсорна сфера молодшого школяра [1]. Безпосереднє спілкування з природою, на думку В. Сухомлинського, пробуджує в почуттях і свідомості дитини стійкі гуманістичні почуття: поваги, емпатії, справедливості, милосердя, любові до всього суцього, впливає на формування в духовній культурі й поведінці дитини людинолюбних виявів та устремлень. У своїх монографічних працях, численних статтях він постійно підкреслював незамінну роль природи в розумовому вихованні учня, а природне середовище

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

потрацював як своєрідну форму наочності, як джерело розвитку абстрактного мислення, думки й логіки, почуття краси й позитивних емоцій. У практиці Павлиської школи природа, під якою зараз передусім розуміються різноманітні природні об'єкти, виконувала роль чинника цілеспрямованого навчання та провідного засобу формування особистості.

Саме тому ці постулати українського педагога актуальні й нині. Значним внеском у вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського стали праці А. Богуш, І. Зязюна, В. Кузя, Н. Ничкало, О. Савченко, М. Сметанського, О. Сухомлинської, М. Ярмаченка. Окремим аспектам педагогічної системи В. Сухомлинського присвячені дослідження Т. Будняк, І. Наливайка, О. Сараєвої, І. Суржикової, Г. Ткаченко та інших.

Метою нашої статті є огляд і розкриття педагогічної сутності методологічних та методичних порад В. Сухомлинського стосовно використання фактора природи в роботі з учнями, насамперед молодшими школярами в контексті формування в них природознавчої обізнаності, становлення елементів їхнього наукового світогляду.

В. Сухомлинський був переконаний, що маленька дитина за власною органічною суттю – це «допитливий дослідник, відкривач світу». Розвиваючи цю основоположну тезу, він натхненно, з додаванням поетичних акцентів розмірковував далі: «Так нехай же перед нею (маленькою людиною – О. С.) відкривається чудовий світ у живих фарбах, яскравих і тремтливих звуках, у казці і грі, у власній творчості, у красі, яка надихає її серце, у прагненні робити добро людям. Через казку, фантазію, через неповторну дитячу творчість – певна дорога до серця дитини. Я буду так вводити малюків у навколишній світ, щоб вони кожного дня відкривали в ньому щось нове, щоб кожен наш крок був мандрівкою до першоджерел мислення і мови – до чудової краси природи» [4, с.34]. Згідно з концепцією педагога, природа – це широка й простора путь у непростий процес пізнання, відкриття світу навколо себе й свого місця в навколишньому світі.

У статті «Природа, праця, світогляд» В. Сухомлинський продовжував аналізувати значення природного світу для соціодуховного розвитку особистості учня, виокремлюючи думку про те, що «формування... світоглядних переконань залежить від того, як пізнається природа, як людина з дитинства бачить, розуміє і відчуває її, як вона входить в її життя» [3, с. 584]. Інакше кажучи, природа – це знаковий чинник розвитку як внутрішнього, так і діяльнісного потенціалу людської особистості. У Павлиській школі В. Сухомлинський докладав чимало зусиль для створення дітям таких умов, що забезпечували їхнє творче розкриття й інтелектуальну самореалізацію. Одна з головних цілей навчального і виховного процесу в очолюваній ним школі, зокрема уроків на лоні природи, просто неба, полягала в тому, щоб «закарбувати у свідомості дітей яскраві

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

картини дійсності, добитися того, щоб процеси мислення протікали на основі живих образних уявлень, щоб учні, спостерігаючи навколишній світ, встановлювали причини і наслідки явищ, порівнювали якості та ознаки речей» [3, с. 138]. Директор і вчителі Павльської школи спрямовували свою роботу на те, щоб наблизити світ природи до розуміння і почуттів учнів молодших класів, досягти свідомого ставлення школярів до природного довкілля.

У своїх монографіях, статтях, педагогічних нарисах В. Сухомлинський наголошував на уважному, турботливому ставленні до природи, потрактовуючи її як вагому й неоціненну цінність саму по собі. Обґрунтовуючи цю думку, він акцентував на тому, що «у понятті «природа» є щось більш значне: вона єдине ціле. У цьому цілому – своя гармонія і постійність, взаємозв'язки і залежності; вона джерело нашого буття, вона єдина і невід'ємна від людини. Кожен з нас – «природа, що стала людиною»... Активно впливати на природу, але при цьому залишатися синим її, бути вінцем її творіння і в той же час володарем її сил, по-синівськи дбайливо ставиться до неї – ось яку позицію треба виховувати у вихованців у процесі їх взаємодії з природою» [3, с. 584]. У наведеній цитаті варто виділити два наступні моменти: підкреслення незримого та органічного зв'язку людини з природою та самодостатність природного світу, що становить собою закінчений матеріально-духовний комплекс.

Надзвичайно важливим було стратегічне судження педагога-творця про те, що природа багатством своїх виявів, своєї краси розвиває таланти та найкращі якості дитячої особистості. У своїх книжках В. Сухомлинський на численних шкільних і життєвих прикладах доводив, що у процесі ознайомлення з природою в дитини поступово формується свій персональний чуттєвий досвід, який стає основою, першоджерелом її дослідницького, естетичного, інтелектуального розвитку. Він виокремлював таку категорію, як естетика оточуючого природного ареалу, що багатогранно впливає на особистість учня, передусім учня початкової школи. Цю думку він розвивав, прикладом, у наступному логічному ланцюжку, що виражає переконаність у цілеспрямованій формувальній силі природної субстанції: «Краса природи – це могутнє джерело енергії думки, це поштовх, що пробуджує і ледачу, і сонну, і інертну думку. Перед красою кожна дитина така, якою вона є насправді, під впливом краси вона стає такою, якою вона повинна бути. Коли дитина опиняється віч-на-віч з природою, коли перед нею відкривається світ дивних речей – дайте волю дитячим вчинкам, саме через вчинки ви найкраще зможете спостерігати, як сприймає навколишній світ кожна дитина, що вона бачить, як думає» [6, с. 45].

Педагог-гуманіст завжди підкреслював, що треба навчати учнів розуміти світ і настрої природи, піклуватися про збере-

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

ження й граничне виявлення її видимих і прихованих багатств. У статті «Природа – джерело виховання» В. Сухомлинський наголошував, що «ми вчимо дітей бачити і відчувати красу природи, виховувати розум і дар бачення сокровених таємниць, вчимо говорити яскраво, точно і красиво – все це не для того, щоб безтурботно споглядати, а насамперед для того, щоб вони, сьогоднішні малюки, стали турботливими, небайдужими господарями» [3, с. 576]. Світ природи спонукає до творчої активності, до конкретних справ, спрямованих на захист як його окремих об'єктів, так і всього потенціалу.

В. Сухомлинським застосовував різноманітні форми організації спостережень учнів за природним довкіллям. Однією з основних таких форм стали спостереження, що викликали в молодших школярів почуття радості, супроводжувалися короткими, емоційно насиченими розповідями про певний об'єкт, спрямованими на бачення й розуміння краси навколишнього світу. Він пропонував учителям таку методичну пораду, психологічну настанову: «Ведіть дітей у ліс, до річки, на луг, відкрийте перед ними джерело, без якого неможливе повноцінне духовне життя, і ви побачите, як діти стануть розумними, спостережливими, кмітливими» [5, с. 45].

У «Школі під Голубим Небом» проводились уроки милування красою оточуючого середовища, серед практичних результатів яких доцільно виділити складання індивідуальних книжок-картинок про природу, у яких учні молодших класів відображали найточніші відтінки кольорів навколишнього світу. Різноманітні екскурсії, уроки в полі, уявні «подорожі» по земній кулі – усі ці форми сприяли написанню дітьми творчих робіт, допомагали розумінню ними цінностей природи, активізували процес формування шанобливого ставлення учнів до оточуючого середовища.

Під час уроків у «Школі під Голубим Небом» В. Сухомлинський наводив молодшим школярам найцікавіші факти про природу, які вони перевіряли або в яких переконувалися шляхом дослідницької діяльності. На заняттях у «Школі під Голубим Небом» діти вчилися спостерігати, розглядати, зіставляти, проводити досліди, робити припущення та доводити їх, перевіряти народні прикмети, пов'язані з погодою, з флорою і фауною рідного краю. «Буду піклуватися про те, щоб кожен мій вихованець ріс мудрим мислителем і дослідником, щоб кожен крок пізнання облагороджував серце і гартував волю», – писав він [4, с. 34].

З метою формування дитячої особистості на природознавчій основі педагогом створено чимало різноманітних літературних творів – казок, оповідань, байок, етюдів, легенд, новел, притч, новелет, що є основою педагогічно-художньої праці «Казки Школи під Голубим Небом». з повним правом до характеристики цієї книжки варто віднести спостереження Д. Чередниченка: «Як на мене, то це – притчі. Глибокопоетичні, лаконічні, дотепні, з тон-

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ У ДІАЛОЗІ ІЗ СУЧАСНІСТЮ

ким підтекстом. Навіть у, здавалося б, суто ліричних етюдах відчувається обережний натяк, повчальна спонука, лагідний поштовх до осмислення чогось досвіду, до вільної, ні чим не скованої фантазії. Це мудрі й щирі уроки великого душею й талантом Учителя, залюбленого в дитину, в землю, в народ, у мову, у незнищену спрагу духовного відродження» [1, с. 5].

Отже, огляд й аналіз методологічних і методичних стратегій В. Сухомлинського свідчить про те, що в його теоретичній та практичній спадщині важливу роль відіграє субстанція природи. Протягом усієї педагогічної діяльності він послідовно обстоював тезу про те, що природа має багату систему впливів на формування культури, свідомості й поведінки дитячої особистості. До найголовніших тверджень визначного педагога належить те, що вчителеві вкрай потрібно вчитися реалізовувати багатогранний потенціал світу природи (почуттєвий, рефлексійний, інформаційний, естетичний тощо) як чинника розвитку особистості учня, насамперед молодшого школяра.

Література:

1. Сухомлинський В. О. Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди: Для сімейного читання / Упоряд. О. В. Сухомлинської; Передм. Д. С. Чередниченка; Худож. оформл. Н.В. Сосніної. – К. : Веселка, 1993. – 287 с.
2. Сухомлинський В. О. Казки Школи під Голубим Небом : Казки, притчі, оповідання / Упоряд. О. В. Сухомлинська; худож. М. В. Перевальська. – К. : Рад. шк., 1991. – 191 с.
3. Сухомлинский В. А. Избранные произведения: в 5-ти т. Редкол.: Дзевеверин А. Г. (пред.) и др. – К. : Рад. школа, 1979 –1980. – 680 с.
4. Сухомлинский В. А. Избранные произведения: в 5-ти т. Редкол.: Дзевеверин А. Г. (пред.) и др. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 3. 1980. – 719 с.
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – К. : Радянська школа, 1984.
6. Виховання дбайливого ставлення дітей до природи у світлі педагогічних ідей Василя Сухомлинського : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Суми, 2009.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори в п'яти томах / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – 668 с.